

مدل خروج کارآفرینانه موفق در کسب و کارهای دانش بنیان و نوآور

جواد خمسه عسری

گروه مدیریت، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران.

بیبا یزدانی (مسئول مکاتبات)

گروه مدیریت، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران.

byazdani@phu.iaun.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۷/۱۹

تاریخ ارسال: ۱۴۰۲/۰۲/۰۹

چکیده

خروج کارآفرینانه فرایندی است که به موجب آن صاحبان شرکت‌های خصوصی از مالکیت و ساختار تصمیم‌گیری شرکت‌هایشان کناره‌گیری می‌نمایند. در کسب و کارهای دانش‌بنیان که خلق کسب و کار حاصل ایده پردازی و کارآفرینی یک یا چند فرد به‌عنوان خالقان آن کسب و کار می‌باشد وابستگی به کارآفرین در سطح بالاتری می‌باشد و همچنین با توجه به وجود امکان رشد بالا در این گونه کسب و کارها، برنامه‌ریزی مناسب برای خروج کارآفرین و اتخاذ استراتژی خروج مناسب برای دستیابی به بالاترین بازده حاصل از خروج، حساسیت بیشتری خواهد داشت. لذا این پژوهش پس از بررسی ادبیات این حوزه با اتخاذ یک رویکرد کیفی مبتنی بر روش داده بنیاد از طریق مصاحبه با کارآفرینان شرکت‌های دانش‌بنیان فعال در حوزه‌های مختلف مستقر در شهرک علمی تحقیقاتی اصفهان، به طراحی مدلی برای خروج کارآفرینانه موفق در کسب و کارهای دانش‌بنیان پرداخته است. در مدل نهایی با نگاهی جامع به مقوله خروج کارآفرینانه با در نظر گرفتن آنکه ضمن تضمین بقا و رشد کسب و کار پس از خروج کارآفرین، بالاترین بازده برای کارآفرین به لحاظ مالی و همچنین ذهنی و روانی فراهم آید، بررسی علل و عوامل زمینه‌ساز، پیش‌نیازها و عوامل مداخله‌گر و استراتژی‌های خروج مناسب و پیامدهای خروج از دیدگاه کارآفرینان کسب و کارهای دانش‌بنیان، ارائه گردیده است.

واژگان کلیدی: استراتژی خروج، خروج از کسب و کار، خروج کارآفرینانه، کارآفرینی، کسب و کار دانش‌بنیان

مقدمه

کارآفرینانی که قصد خروج از کسب و کار خود را داشته باشند هنوز پیش نیازها و عوامل زمینه ساز خروج کارآفرینانه موفق و همچنین عوامل افزایش دهنده بازده خروج مورد سؤال و ابهام می باشد.

با گسترش شرکت های دانش بنیان در سالهای اخیر در کشور ما، نیاز به توجه ویژه به ادبیات کارآفرینی ویژه این شرکت ها احساس می گردد. از آنجا که کسب و کارهای دانش بنیان و دارای نوآوری حاصل ایده پردازی و خلاقیت یک شخص یا چند فرد به عنوان خالقان آن کسب و کار می باشد و ناخودآگاه در این گونه کسب و کارها وابستگی به فرد کارآفرین در حد بالایی می باشد، خروج کارآفرین از کسب و کار می تواند ادامه حیات و رشد آتی سازمان را با چالشی جدی روبرو سازد. همچنین با توجه به وجود امکان رشد و سودآوری بالا در این گونه کسب و کارها نسبت به سایر انواع کسب و کار، برنامه ریزی و اتخاذ استراتژی خروج مناسب برای دستیابی به بالاترین بازده حاصل از خروج برای کارآفرین (به لحاظ روانی و مالی)، بسیار حائز اهمیت می باشد. با توجه به اهمیت و نقش شرکت های دانش بنیان در توسعه اقتصادی کشور در سالهای اخیر تحقیقات بسیاری در مورد عوامل شکل گیری کسب و کارهای دانش بنیان صورت گرفته است اما همچنان فقدان پژوهش های کاربردی در حوزه خروج کسب و کارهای دانش بنیان به چشم می آید. (خدمه و همکاران، ۱۳۹۵) خروج به عنوان یک امر پویا در شرکت های دانش بنیان باید مطمح نظر قرار گیرد تا به ادامه حیات کارآفرینانه آنها کمک شود. هم چنین اتخاذ استراتژی های خروج اعم از خروج به موقع، چرایی و چگونگی نحوه اجرای صحیح آنها امری اساسی است. (صادقی و همکاران، ۱۳۹۹). بنابراین پرداختن به مفهوم خروج کارآفرینانه در کسب و کارهای دانش بنیان می تواند پاسخگوی سؤالات

برای کارآفرینان، تصمیم به کاهش درگیری ذهنی، عاطفی و رفتاری در کارشان به منزله خروج از حرفه کارآفرینی است (اچ. موریس^۱ و همکاران، ۲۰۲۰). خروج شخص کارآفرین از کسب و کار که به آن خروج کارآفرینانه گفته می شود رویداد مهمی در چرخه عمر شرکت ها، به ویژه در کسب و کارهای کوچک کارآفرینانه است. (آلدريج^۲، ۲۰۱۵؛ دتینه و ونبرگ^۳، ۲۰۱۶). با توجه به اینکه معمولاً کارآفرینان مسئول عملیات روزانه در کسب و کار خود هستند و دانش ضمنی و تجاربی دارند که عملکرد کسب و کار را بدون آنها در زمان بازنشستگی دشوار می کند (آلترمن^۴ و همکاران، ۲۰۲۰)، بازنشستگی یک کارآفرین از کسب و کار می تواند یک رویداد جدید و مخرب در تکامل یک شرکت باشد که بر سایر سهامداران سازمانی تأثیر می گذارد (اچ. موریس و همکاران، ۲۰۲۰).

برای هر کارآفرین، پیش از خروج از کسب و کار، انتخاب نوع استراتژی خروج و همچنین ایجاد آمادگی لازم در سازمان برای خروج حائز اهمیت است. استراتژی مناسب برای خروج، استراتژی است که بنا به شرایط، برای مالک کسب و کار به طور توأم حداکثر رفاه مالی و رفاه ذهنی را فراهم آورد (آلترمن و همکاران، ۲۰۲۰). بسیاری از کارآفرینان موفق در ابتدای ورود به کسب و کار راهبرد خروج را نیز تدوین می کنند. داشتن برنامه و راهبرد خروج یکی از وجوه متمایزکننده کارآفرینان موفق و ناموفق است (دکرو ملویت^۵، ۲۰۰۷).

بخش گسترده تحقیقات در مورد خروج کارآفرینان در گذشته بیشتر بر عوامل مؤثر در خروج، شرایط خروج کارآفرینان، ورود مجدد آنها و نیز تفاوت های بین خروج و شکست تمرکز کرده اند (دتینه، ۲۰۱۰). لیکن برای

^۴ Alterman

^۵ Decker & Mellowig

^۱ H. Morris

^۲ Aldrich

^۳ DeTienne and Wennberg

خروج و توقف فعالیت کسب و کار به طور کلی و یا از یک بازار خاص اتفاق می افتد (دتینه و ونبرگ، ۲۰۱۶).

خروج کارآفرینانه

خروج شخص کارآفرین از کسب و کار که به آن خروج کارآفرینانه گفته می شود رویداد مهمی در چرخه عمر شرکتها است (آلدريج، ۲۰۱۵؛ دتینه و ونبرگ، ۲۰۱۶). خروج کارآفرینانه عملی است که سرمایه گذار و یا مالک کسب و کار انجام می دهد و به آن معناست که سرمایه نقدی و غیر نقدی خود را از کسب و کاری که پیش از این داشته خارج می کند. به عبارت دیگر خروج کارآفرینانه روبه هایی است که به موجب آن صاحبان شرکت های خصوصی از مالکیت و ساختار تصمیم گیری شرکت هایشان کناره گیری می نمایند (دتینه، ۲۰۱۰). خروج کارآفرین یک رویداد مهم در یک کسب و کار است. اقدام به خروج از کسب و کار توسط کارآفرین بخشی از یک فرایند کارآفرینی شناخته شده است که نه فقط برای فرد کارآفرین بلکه برای تمامی عناصر موجود در یک فضای اقتصادی از اهمیت فراوانی برخوردار است (ونبرگ، ۲۰۱۰). این رویداد از آن جهت که اثر وسیعی بر بازار و اکوسیستم کارآفرینی دارد حائز اهمیت است، چراکه با خروج هر کارآفرین از بنگاه سبب می شود عملکرد بنگاه و بازار تحت تأثیر این خروج قرار گیرد (دتینه، ۲۰۱۵).

علل و عوامل خروج کارآفرینانه

تحقیقات نشان می دهد که کارآفرینان به دلایل بی شماری از جمله بازنشستگی، تمایل به بازپس گیری سرمایه اولیه (برداشت)، دلایل خانوادگی، دلایل شخصی مانند سلامت و انگیزه، یا استفاده از فرصت های دیگر به عنوان یک کارمند یا با شروع یک سرمایه گذاری جدید دیگر، از یک کسب و کار خارج می شوند (دتینه و ونبرگ، ۲۰۱۶). بازنشستگی کارآفرینان یک حالت رایج برای خروج از کارآفرینی است (اچ موریس و همکاران، ۲۰۲۰). با توجه به اینکه

کارآفرینان این گونه کسب و کارها که عمدتاً از قشر جوان و نخبگان دانشگاهی هستند باشد.

آنچه در این پژوهش به آن پرداخته شده است پاسخ به این پرسش است که مدل مناسب برای خروج کارآفرینانه موفق در کسب و کارهای دانش بنیان و نوآور چیست؟ لذا این تحقیق ضمن بررسی ادبیات پیشین در این حوزه به تدوین مدل برای خروج کارآفرینانه موفق در کسب و کارهای دانش بنیان و نوآور که به اتخاذ استراتژی خروج مناسب برای کارآفرینان در این گونه کسب و کارها کمک نماید خواهد پرداخت، به نحوی که ضمن تضمین بقاء و رشد کسب و کار پس از خروج کارآفرین، بالاترین بازدهی را برای کارآفرین به لحاظ مالی و همچنین ذهنی و روانی فراهم آورد.

پیشینه پژوهش

در این بخش با نگاهی به پژوهش های انجام گرفته در گذشته در حوزه خروج کارآفرینانه، ضمن معرفی مفاهیم این حوزه از دیدگاه این پژوهش ها، در نهایت به جمع بندی و مقایسه دستاوردهای پژوهش های مورد مطالعه پرداخته شده است.

خروج از کسب و کار

با توجه به نقش و تأثیر کارآفرینی در دنیای کنونی و همچنین با توجه به نقش مستقیمی که در فضای اقتصادی کشورها ایفا می کند لازم است اتفاقاتی که در یک فعالیت کارآفرینانه رخ می دهد به طور دقیق و کارآمدی بررسی شود. یکی از فرآیندهای قابل توجه در بررسی کارآفرینی خروج است (دتینه، ۲۰۱۰). عمل خروج بخشی از فرآیند یک کسب و کار است و به صورت هدفمند به منظور جلوگیری از زیان بیشتر، کسب سود بیشتر و یا تغییر رویکرد کارآفرینی از صنعتی به صنعت دیگر انجام می شود (دتینه، ۲۰۱۰). پدیده خروج در چرخه عمر یک کسب و کار از دو سطح قابل بررسی است: سطح فردی که مبتنی بر خروج شخص کارآفرین از کسب و کار می باشد و سطح سازمان که در آن

اولیه تشکیل کسب و کار نقش مهمی در تصمیم‌گیری خروج از منظر فردی دارد اما در تصمیم‌گیری شرکتی برای خروج از کسب و کار شرایط کسب و کار و ویژگی‌های آن نقش مهم‌تری در تصمیم‌گیری خروج دارد (پارسائزاد و شاه‌چراغ، ۱۴۰۰).

تمایز بین شکست و خروج کارآفرینانه

تصور مترادف دانستن عمل خروج و وقوع شکست در یک کسب و کار کارآفرینانه موضوعی غلط است و این تصور که البته رایج هم است بسیار متفاوت است از واقعیت رخ داده شده در یک کسب و کار، وقتی کارآفرینی از کسب و کار خود بنا به هر دلیلی خارج می‌شود و به یک کسب و کار با موضوع و شرایط جدید وارد می‌شود این امر کاملاً متفاوت از شکست کارآفرین است (هید، ۲۰۰۳). شکست به معنی انحلال کسب و کار و توقف فعالیت‌های آن یا شکست تجاری کسب و کار است (هید، ۲۰۰۳). در مقابل، خروج ترک کسب و کار از سوی کارآفرین تعریف می‌شود و این خروج نشانگر شکست و توقف فعالیت‌های بنگاه نیست. شکست انواع مختلفی دارد. هید (۲۰۰۳) در کل شکست کسب و کارها را شامل یکی از شرایط زیر می‌داند: ۱- زمانی که بازگشت سرمایه بنگاه به صورت آشکار کمتر از سرمایه‌گذاری اولیه است؛ ۲- وقتی که مالک کنترل بنگاه را کامل از دست می‌دهد و بنگاه دیگر به عنوان تمامیتی تجاری وجود خارجی ندارد. ۳- هنگامی که مالک به هر دلیلی به اهداف موردنظر خود نمی‌رسد و بنگاه را ترک می‌کند.

استراتژی مناسب برای خروج

خروج کارآفرینانه و پرداختن به آن برای کارآفرین بسیار مهم است چراکه مطابق بررسی‌های انجام شده کارآفرینانی که با برنامه خروج کسب و کار خود را ترک می‌کنند احتمال برداشت سود مالی و یا حفظ سرمایه قابل توجهی نسبت به سایر رقبا دارند (دیتینه، ۲۰۱۴). برای هر کارآفرین، پیش از

معمولاً کارآفرینان مسئول عملیات روزانه در کسب و کار خود هستند و دانش ضمنی و تجاری دارند که عملکرد کسب و کار را بدون آن‌ها در زمان بازنشستگی دشوار می‌کند (آلترمن و همکاران، ۲۰۲۰). بازنشستگی یک کارآفرین از کسب و کار می‌تواند یک رویداد جدید و مخرب در تکامل یک شرکت باشد که بر سایر سهامداران سازمانی تأثیر می‌گذارد (اچ موریس و همکاران، ۲۰۲۰). کارآفرینان با تغییرات و عواملی که در زمان‌های مختلف رخ می‌دهد تصمیم می‌گیرند که از آن کارآفرینی خارج شوند، این تغییرات و عوامل عبارت‌اند از: قیمت‌ها، سود و بخش‌های دیگر از بازار، نارضایتی از موقعیت فعلی، احساس یکنواختی و خستگی در کار، این تغییرات به تدریج باعث می‌شود که آن‌ها موقعیت خود را دوباره تعریف کنند و تصمیم به خروج بگیرند (پاراستوتی و بریتنکر، ۲۰۱۵).

در اکثر پژوهش‌های صورت گرفته در حوزه خروج کارآفرینانه توسط پژوهشگران ایرانی، عمدتاً بر بررسی علل و عوامل خروج کارآفرینانه تمرکز شده است. به عنوان نمونه، طبق آنچه در پژوهش صورت گرفته توسط رستگار و همکاران (۱۳۹۸) بیان شده است، روحیه کارآفرینانه، فضای کسب و کار، آموزش، تجربه بین‌المللی، تجربه مدیریت، تعاملات اجتماعی، برندسازی فردی، شراکت، وطن‌پرستی، ترس از شکست، نیاز مالی، توان رقابت و برآورد چشم‌انداز مثبت تأثیر بسزایی در خروج کارآفرینانه دارند. و یا در پژوهش دیگری توسط نوری و همکاران (۱۳۹۵)، شرایط نامساعد محیطی و قانونی برای کسب و کار، شناسایی فرصت‌های بهتر کسب و کار، مشکلات مالی، شرایط عاطفی، برآورد نکردن چشم‌انداز مناسب، مشکلات مدیریتی و اداره کسب و کار و مشکلات شراکت به عنوان عوامل خروج کارآفرینان معرفی شده است. در بررسی دلایل خروج کارآفرینان از کسب و کار تفاوت زیادی بین تصمیم‌گیری گروهی و تصمیم‌گیری شخصی وجود دارد. همچنین اهداف

^۲ Head

^۱ Parastuty & Breitenacker

توسعه (شامل طراحی و تولید کالاها و خدمات) در حوزه فناوری‌های برتر و با ارزش افزوده فراوان و بر اساس معیارهای مورد نظر این آیین‌نامه، به تأیید کارگروه می‌رسد. (آیین‌نامه مصوب کارگروه ارزیابی شرکت‌های دانش‌بنیان مورخ ۱۴۰۰/۱۱/۰۲).

یکی از معیارهای مهم دیگر برای شناسایی این‌گونه کسب‌وکارها، میزان نوآوری است. شومپتر (۱۹۳۴) معتقد است که ۵ نوع ترکیب جدید به‌عنوان معیار نوآوری، ویژگی یک کسب‌وکار محسوب می‌شود که عبارت‌اند از: معرفی کالای جدید؛ معرفی روش تولید جدید؛ گشایش بازار جدید؛ معرفی مواد وام جدید؛ معرفی روش‌های جدید سازمان‌دهی امور؛ بنابراین، اگر در کسب‌وکاری یکی از پنج مورد یادشده وجود داشته باشد، آن کسب‌وکار به‌عنوان کسب‌وکار کارآفرینانه نوپا و نوآور محسوب می‌شود.

خروج به‌عنوان یک امر پویا در شرکت‌های دانش‌بنیان باید مطمح نظر قرار گیرد تا به ادامه حیات کارآفرینانه آن‌ها کمک شود. از این رو بهره‌مندی از دانش کارآفرینی در حوزه خروج کارآفرینانه برای توسعه اقتصادی مفید دیده شده و یک ضرورت جدی است. هم‌چنین اتخاذ استراتژی‌های خروج اعم از خروج به‌موقع، چرایی و چگونگی نحوه اجرای صحیح آن‌ها امری اساسی است. (صادقی و همکاران، ۱۳۹۹).

جمع‌بندی نتایج پژوهش‌های مورد بررسی بر اساس اجزاء مدل داده بنیاد

برای ایجاد یک دید کلی نسبت به پژوهش‌های گذشته و مشاهده نتایج و اهداف و ابعاد مورد بررسی آن‌ها در یک نگاه، که بیانگر میزان پیشرفت ادبیات این حوزه تاکنون هست، نتایج این پژوهش‌ها در جدول ۱ جمع‌بندی شده‌اند:

خروج از کسب‌وکار، انتخاب نوع استراتژی خروج و هم‌چنین ایجاد آمادگی لازم در سازمان برای خروج حائز اهمیت است. استراتژی خروج روشی است که از طریق آن کارآفرین قصد خروج از شرکت را دارد (دتینه و همکاران، ۲۰۱۵). همان‌گونه که در پژوهش‌های دتینه و همکاران (۲۰۱۵)، ریان و پاورز (۲۰۱۲) و ساشا هوهن و همکاران (۲۰۲۱) آمده است، این استراتژی‌ها به سه دسته تقسیم می‌شوند: دسته اول، استراتژی‌های خروج مالی مانند IPO (فروش سهام) و فروش کلی شرکت و کسب‌وکار که با هدف ایجاد بالاترین بازده مالی برای کارآفرین اتخاذ می‌گردند. دسته دوم، استراتژی‌های خروج مبتنی بر مباشرت مانند جانشینی اعضای خانواده یا جانشینی یک کارمند که «استراتژی‌های دارای جنبه‌های اجتماعی و سازمانی هستند که برای مؤسسان ضمن حفظ شئون کارآفرینی گذشته به آن‌ها اجازه می‌دهند بر آینده و دوام بلندمدت شرکت تأثیر بگذارند». و دسته سوم، استراتژی‌های خروج مبتنی بر توقف مانند بستن و انحلال کسب‌وکار.

استراتژی مناسب برای خروج، استراتژی است که بنا به شرایط، برای مالک کسب‌وکار به‌طور توأم حداکثر رفاه مالی و رفاه ذهنی را فراهم آورد (آلترمن، ۲۰۲۰). بسیاری از کارآفرینان موفق در ابتدای ورود به کسب‌وکار راهبرد خروج را نیز تدوین می‌کنند. داشتن برنامه و راهبرد خروج یکی از وجوه متمایزکننده کارآفرینان موفق و ناموفق است (دکر و ملویت، ۲۰۰۷).

خروج کارآفرینانه در کسب‌وکارهای دانش‌بنیان

به‌موجب آیین‌نامه تشخیص شرکت‌ها و مؤسسات دانش‌بنیان، شرکت دانش‌بنیان، شرکت یا مؤسسه خصوصی یا تعاونی است که به‌منظور هم‌افزایی علم و ثروت، توسعه اقتصاد دانش‌محور، تحقق اهداف علمی و اقتصادی (شامل گسترش و کاربرد اختراع و نوآوری) و تجاری‌سازی نتایج تحقیق و

^۲ Initial Public Offering

^۱ Ryan and Powers

پژوهشگر / سال پژوهش	عنوان پژوهش	هدف و دستاوردهای پژوهش	دسته بندی یافته ها بر اساس اجزاء مدل داده بنیاد
فیلو و همکاران (۲۰۱۷)	شناسایی عوامل مرگ و میر کسب و کارهای کوچک در مراحل چرخه عمر	بررسی عوامل مرگ و میر کسب و کارهای کوچک در طول مراحل چرخه عمر با در نظر گرفتن نقش مالک-مدیر کسب و کار	پدیده محوری، پیامدها
پاراستوتی و همکاران (۲۰۱۶)	دلایل شخصی و دلایل مرتبط با سازمان برای انجام یک خروج کارآفرینی	بررسی علل و عوامل خروج کارآفرینان در بعد شخصی و سازمانی	شرایط علی
دتینه و همکاران (۲۰۱۵)	استراتژی های خروج	بررسی استراتژی های مختلف خروج و انگیزه های کارآفرینان برای انتخاب آنان	پیامدها، راهبردها، عوامل مداخله گر
پارسا نژاد و شاه چراغ (۱۴۰۰)	اولویت بندی دلایل خروج کارآفرینان از کسب و کار در مراحل رشد شرکت	بررسی عوامل فردی و سازمانی خروج و سنجش اولویت خروج به واسطه این دلایل در مراحل شش گانه چرخه عمر کسب و کار	شرایط علی
صادقی و همکاران (۱۳۹۹)	تعیین روابط ساختاری و رتبه بندی عوامل مؤثر بر خروج کارآفرینان در شرکت های	شناسایی و رتبه بندی عوامل مؤثر بر خروج کارآفرینان در شرکت های دانش بنیان	شرایط علی

جدول ۱- جمع بندی پژوهش های مورد بررسی در پیشینه پژوهش

پژوهشگر / سال پژوهش	عنوان پژوهش	هدف و دستاوردهای پژوهش	دسته بندی یافته ها بر اساس اجزاء مدل داده بنیاد
ساشا هومن و همکاران (۲۰۲۱)	اهداف استراتژی خروج کارآفرینان و مسیرهای خروج نهایی آنها	بررسی استراتژی های انتخابی کارآفرینان بر اساس میزان وابستگی عاطفی آنها به سازمان و سطح ریسک پذیری آنها بر روی ثروت مالی و یا ثروت های عاطفی	راهبردها، شرایط مداخله گر
آلترمن و همکاران (۲۰۲۰)	ارائه مدل مفهومی برای بازنشستگی صاحبان مشاغل کوچک	بررسی پیامدهای ذهنی و مالی خروج برای کارآفرینان در انتخاب استراتژی های مختلف و ارائه مدل مرتبط با آن	شرایط مداخله گر، راهبردها، پیامدها
اچ موریس و همکاران (۲۰۲۰)	بازنشستگی کارآفرینان، پیامدهای خروج از کارآفرینی	بررسی بازنشستگی کارآفرینان، خروج کارآفرینان و استراتژی های مختلف خروج	پدیده محوری، راهبردها
ماتیو پائولی (۲۰۱۹)	تجربه خروج کارآفرینی صاحبان مشاغل خرد و کوچک	درک مفهومی از انگیزه های پشت تصمیم گیری خروج	شرایط علی، عوامل مداخله گر
استرزا و همکاران، ۲۰۱۸	ارائه چارچوب نظری برای ارزیابی عملکرد خروج کارآفرینان	ارزیابی نتایج حاصل از خروج کارآفرینان در ۴ بعد: منافع مالی شخصی، شهرت شخصی، مزایای کارکنان، و تداوم مأموریت شرکت.	پیامدها

روش پژوهش

روش تحقیق در این پژوهش روش کیفی با استفاده از رویکرد تحلیل داده بنیاد بوده است. نظریه پردازی داده بنیاد ظرفیت بالایی برای تفسیر پدیده‌های پیچیده داشته و به محقق آزادی عمل بیشتری برای بررسی حوزه مطالعه و ظهور مفاهیم می‌دهد (جونز و آلونی، ۱، ۲۰۱۱). استفاده از این روش در شرایطی که درک اندکی از یک پدیده وجود دارد یا نظریه‌های موجود فاقد تبیین کاملی از پدیده مورد نظر می‌باشند توصیه شده است (فرهادی نژاد و همکاران، ۲۰۱۴). از آنجایی در این پژوهش ضمن مطالعه و شناخت ادبیات خروج کارآفرینانه، هدف تدوین مدل خروج کارآفرینانه در شرکت‌های دانش بنیان می‌باشد لذا برای دستیابی به این هدف از روش نظریه پردازی داده بنیاد استفاده شده است.

جدول ۲ - مراحل اجرایی پژوهش

روش تحقیق	مراحل اجرایی تحقیق	متدولوژی	خروجی
کیفی	استخراج عوامل مؤثر و متغیرها	مطالعه پیشینه پژوهشی در حوزه خروج کارآفرینانه	عوامل مؤثر و متغیرهای معرفی شده در مدل‌های پیشنهادی برای خروج کارآفرینانه
کیفی	شناسایی عوامل مؤثر و متغیرهای مدل خروج کارآفرینانه در کسب و کارهای دانش بنیان و نوآر	مصاحبه: با انتخاب ۱۹ نفر از کارآفرینان کسب و کارهای دانش بنیان و نوآر و انجام مصاحبه باز با آن‌ها با توجه به عوامل به دست آمده در مرحله قبل	عوامل مؤثر و متغیرهای پالایش شده

پژوهشگر / سال پژوهش	عنوان پژوهش	هدف و دستاوردهای پژوهش	دسته بندی یافته‌ها بر اساس اجزاء مدل داده بنیاد
	دانش بنیان حوزه زیست فناوری		
فاضل یزدی و بن شمس (۱۳۹۹)	بررسی تأثیر ویژگی‌های کارآفرینان نوپا بر انتخاب استراتژی خروج کارآفرینانه	بررسی ویژگی‌هایی مانند سن، تحصیلات، سطح آموزش، حوزه فعالیت و... بر انتخاب استراتژی خروج کارآفرینانه در شرکت‌های کارآفرینی پارک علم و فناوری	عوامل مداخله گر
رستگار و همکاران (۱۳۹۸)	خروج کارآفرینانه، تغییر آگاهانه	تبیین مفهوم خروج کارآفرینانه، استراتژی‌های خروج و بررسی عوامل مؤثر بر خروج کارآفرینانه	شرایط علی، پدیده محوری، راهبردها
غلامی و جزنی (۱۳۹۷)	بررسی عوامل خروج و استراتژی‌های خروج کارآفرینان	بررسی برخی از عوامل خروج و استراتژی‌های مورد انتخاب کارآفرینان برای خروج	شرایط علی، راهبردها
خدمه و همکاران (۱۳۹۵)	بررسی عوامل تصمیم به خروج کارآفرینانه در شرکت‌های دانش بنیان	بررسی عوامل داخلی و خارج سازمان مؤثر در تصمیم به خروج کارآفرینانه در شرکت‌های دانش بنیان	شرایط علی
نوری و همکاران (۱۳۹۵)	شناسایی عوامل خروج کارآفرینان	شناسایی هفت عامل برای خروج کارآفرینان با رویکرد روایتی	شرایط علی

^۱ Jones and Alony

شماره مصاحبه	تحصیلات	حوزه فعالیت کارآفرینانه	سابقه فعالیت در این حوزه	تعداد پرسنل
۹	کارشناسی ارشد	نهادهای کشاورزی	۹ سال	۱۲ نفر
۱۰	کارشناسی ارشد	دامپروری	۱۰ سال	۲۰ نفر
۱۱	کارشناسی ارشد	اینترنت اشیا	۱۶ سال	۲۷ نفر
۱۲	دیپلم	سیستم‌های اطلاع رسانی و امنیتی	۱۵ سال	۶۵ نفر
۱۳	دکتری	هولدینگ فناوری	۳ سال	۱۵ نفر
۱۴	کارشناسی ارشد	هوشمندسازی و اینترنت اشیا	۱۵ سال	۱۲ نفر
۱۵	کارشناسی ارشد	تولید الوارهای پلاستیک	۱۰ سال	۱۵ نفر
۱۶	کارشناسی ارشد	هولدینگ از کسب و کارهای دانش بنیان	۱۸ سال	۷۰ نفر
۱۷	کارشناسی ارشد	الکترونیک صنعتی و اتوماسیون	۱۰ سال	۸ نفر
۱۸	کارشناسی ارشد	فناوری اطلاعات	۱۵ سال	۱۶ نفر
۱۹	دکتری	تولید تجهیزات صنعت نفت و گاز	۳۰ سال	۳۵۰ نفر

روش نمونه‌گیری در این پژوهش، از میان روش‌های نمونه‌گیری در پژوهش‌های کیفی، نمونه‌گیری غیر تصادفی هدفمند بر اساس هدف پژوهش و به صورت متوالی می‌باشد. نمونه‌های اولیه بر اساس روش نمونه‌گیری هدفمند بر اساس شناخت و نظر محقق انتخاب شده و با توجه به روش پژوهش (تحلیل داده بنیاد) که نیاز است هر مورد از مصاحبه‌ها بررسی شود و سپس با استخراج موارد جدید به مصاحبه با فرد بعدی پرداخته شود لذا به‌طور متوالی مصاحبه‌ها تا رسیدن به حد اشباع نظری یعنی نقطه‌ای که دیگر متغیرها و عوامل جدیدی به مدل اضافه نگردد تکرار شده است.

در این پژوهش ۱۹ کارآفرین کسب و کارهای کوچک و متوسط خصوصی با ویژگی دانش‌بنیان یا استارت‌آپ رشد یافته از بین شرکت‌های مستقر در شهرک علمی تحقیقاتی اصفهان و فعال در حوزه‌های تولیدی و صنعتی و خدماتی به‌عنوان جامعه آماری مورد مصاحبه قرار گرفته‌اند. خلاصه ای از اطلاعات افراد مورد مصاحبه در جدول ۳ آمده است. با توجه به تعداد و تنوع شرکت‌های دانش‌بنیان در شهرک علمی تحقیقاتی اصفهان و زمینه‌های مختلف فعالیت این شرکت‌ها، جامعه هدف انتخاب شده معرف مناسبی برای شرکت‌های دانش‌بنیان ایرانی هست. به‌علاوه آنکه در انتخاب کارآفرینان مورد مصاحبه، افرادی انتخاب شده‌اند که عمدتاً سازمان آن‌ها به لحاظ چرخه عمر، مرحله رشد را طی نموده و به بلوغ رسیده باشد.

جدول ۳ - مشخصات مصاحبه‌شوندگان

شماره مصاحبه	تحصیلات	حوزه فعالیت کارآفرینانه	سابقه فعالیت در این حوزه	تعداد پرسنل
۱	کارشناسی	طراحی و ساخت تجهیزات صنعت فولاد	۲۵ سال	۱۴۰ نفر
۲	کارشناسی ارشد	صنایع تبدیلی کشاورزی	۱۵ سال	۲۰ نفر
۳	کارشناسی ارشد	فناوری اطلاعات	۲۰ سال	۴۳ نفر
۴	کارشناسی	آب، انرژی‌های تجدید پذیر و محیط زیست	۱۴ سال	۲۰ نفر
۵	کارشناسی ارشد	تولید ملت بلون	۱۰ سال	۱۵ نفر
۶	دکتری	تولید گز و شکلات	۲۵ سال	۱۵۰ نفر
۷	کارشناسی ارشد	پایگاه خبری و نشر	۱۲ سال	۱۰ نفر
۸	دکتری	شتاب‌دهنده استارت-آپ‌ها	۲۰ سال	۱۵ نفر

پیش‌زمینه‌های مورد نیاز برای ایجاد امکان خروج و پیشبرد برنامه خروج را بیان کنید
عواملی که در افزایش رفاه مالی و ذهنی کارآفرین و همچنین رشد و ادامه حیات سازمان پس از خروج مفید هستند را بیان نمایید
سایر دیدگاه‌های خود را در خصوص خروج کارآفرینانه بیان کنید
چنانچه توضیح موارد دیگری را لازم می‌دانید که باید در این تحقیق لحاظ شود، بیان نمایید

در این پژوهش فرایند تجزیه و تحلیل داده‌ها فرایندی چندمرحله‌ای بوده است که طی آن داده‌هایی که از طریق مصاحبه فراهم آمده‌اند؛ خلاصه، کدبندی و دسته‌بندی و درنهایت پردازش شده تا زمینه برقراری انواع ارتباط‌ها بین این داده‌ها به منظور تهیه مدل بر اساس نظریه داده بنیاد فراهم آید. کدگذاری بر روی متن مصاحبه‌ها طبق روش داده بنیاد در مراحل سه‌گانه کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری گزینشی (انتخابی) صورت گرفته است.

کدگذاری باز: با بررسی متن مصاحبه‌ها، عبارات استفاده شده در مصاحبه که به کشف مقوله‌های جدید کمک می‌نماید و یا خصوصیات و ابعاد مفاهیم مرتبط با خروج کارآفرینانه را روشن می‌سازد شناسایی شده و کدگذاری می‌گردند. در کدگذاری باز مقوله‌ها در برخی موارد عین عبارت ذکر شده توسط مصاحبه شونده و در برخی موارد از کدهای محقق ساخته استفاده می‌شود.

کدگذاری محوری: بعد از انجام کدگذاری باز بر روی تمامی متن مصاحبه‌ها در مرحله قبل، کدهای باز به دست آمده مورد بررسی و مقایسه قرار گرفته و کدهایی که از لحاظ معنا و مفهوم با یکدیگر نزدیکی و تناسب داشته‌اند و بر موضوع و مفهومی واحدی دلالت می‌نمایند در ذیل یک مقوله واحد جمع بندی شده و عنوانی برای آنها در نظر گرفته می‌شود. در تعیین عنوان مقوله‌ها سعی می‌گردد برای

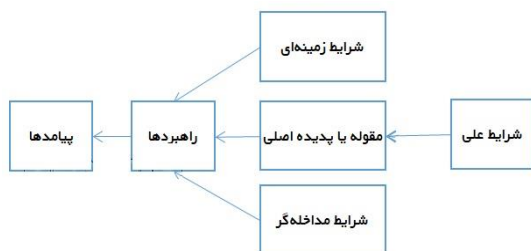
همچنین در انتخاب برخی از نمونه‌ها از روش نمونه‌گیری گلوله برفی نیز استفاده شده است و مصاحبه‌شوندگان افراد جدیدی را جهت مصاحبه به محقق معرفی نموده‌اند.

پیش از انجام مصاحبه با هر یک از کارآفرینان فرمی حاوی برخی اطلاعات و مفاهیم پایه شامل تعاریف و ارائه مفاهیم اساسی حوزه خروج کارآفرینانه (طبق داده‌های استخراجی از پیشینه پژوهش) و همچنین سئوالاتی که در چارچوب اهداف و سئوالات پژوهش طراحی شده بودند ایجاد گردید و در اختیار مصاحبه‌شوندگان قرار گرفت. این فرم در آشنایی مصاحبه‌شوندگان با مفهوم خروج کارآفرینانه مؤثر بوده و درک مشترکی از مفاهیم اساسی و واژگان بین مصاحبه‌گر و مصاحبه‌شوندگان ایجاد نموده است. نمونه پرسش‌های صورت گرفته از کارآفرینان طبق جدول ۴ در ذیل ارائه گردیده است.

جدول ۴- پرسشهای مصاحبه

لطفاً کسب و کار خود را معرفی نمایید
نام سازمان/ محل استقرار / زمینه فعالیت / سابقه فعالیت سازمان/ تعداد پرسنل / سمت فعلی شما در سازمان و ...
از نظر شما شرایط و علل و عوامل و همچنین تأثیرات مثبت و منفی خروج کارآفرینانه برای کارآفرین و برای سازمان چیست؟
دیدگاه شما در مورد استراتژی مناسب برای خروج کارآفرین در کسب و کارهای دانش‌بنیان و دارای نوآوری چیست؟
با توجه به وابستگی کسب و کارهای نوآورانه به پدیدآورنده آن و همچنین با وجود امکان رشد و بازده بالا در این گونه کسب و کارها نظر خود را در رابطه با روش مناسب برای خروج کارآفرینان کسب و کارهای دانش‌بنیان و نوآور بیان کنید
از نظر شما اقدامات لازم و ضروری که باید پیش از خروج برای زمینه‌سازی خروج و به حداکثر رساندن بازده خروج برای کارآفرین و برای سازمان، به انجام رسد چیست؟

شکل ۱- الگوی استخراج مدل در روش داده بنیاد

لذا کدهای استخراجی از متن مصاحبه‌ها در تقسیم‌بندی‌های ذکر شده طبق شکل فوق بخش‌بندی گردیده است:

عوامل علی (علل و عوامل مؤثر بر خروج کارآفرینانه در شرکت‌های دانش‌بنیان)

منظور از علل و عوامل علی، رویدادها یا اتفاقاتی است که بر یک پدیده تأثیر می‌گذارند و منجر به بروز آن می‌شوند (کوربین و استراوس، ۲۰۱۵). با توجه به مصاحبه‌ها و مفاهیم استخراج شده، مفاهیمی که به علل و عوامل تأثیرگذار بر خروج کارآفرینانه اشاره داشتند تحت عنوان علل خروج کارآفرین به‌عنوان عوامل علی در یک گروه قرار گرفتند. این عوامل عبارت‌اند از: کاهش دلبستگی به شغل، شرایط اقتصادی دشوار و نابسامان، کسب درآمد بیشتر، رسیدن به دوران بازنشستگی، داشتن برنامه توسعه فردی، لزوم سپردن کار به مدیران ثروت آفرین و نه نوآور

پدیده محوری (خروج کارآفرینانه در کسب‌وکارهای دانش‌بنیان و نوآور)

پدیده محوری بیان‌کننده رخداد، ایده، تفکر و یا شرایطی در پژوهش است که سایر گروه‌های اصلی با این عامل در ارتباط باشند (کوربین و استراوس، ۲۰۱۵). به‌عبارت‌دیگر پدیده محوری اساس پژوهش است. پدیده اصلی این پژوهش خروج کارآفرینانه می‌باشد و طبق مقوله‌های استخراجی از مصاحبه‌های انجام شده، مؤلفه‌های زیرمجموعه آن عبارت‌اند

مقوله‌هایی که دارای عنوان و مفهومی مشخص در ادبیات پیشین این حوزه هستند از همان عنوان پیشین استفاده گردد و در مواردی که سابقه ذکر مقوله در ادبیات پیشین نبوده است از عنوانی که مدنظر محقق است استفاده شود.

کد گذاری انتخابی (گزینشی): در این مرحله محقق پس از انتخاب پدیده محوری و اصلی پژوهش که در اینجا خروج کارآفرینانه است به انتخاب و دسته بندی مقوله‌های ایجاد شده در مرحله قبل پردازد.

برای پیشگیری از سوگیری در کد گذاری ها و افزایش اعتبار کد گذاری بر روی مقوله ها در دو مرحله یکبار توسط محقق و یکبار توسط یکی از متخصصین رشته مدیریت مسلط به تئوری داده بنیاد صورت گرفته است. با توجه به اشتراک بیش از ۸۵ درصدی کدها در دو مرحله، سنجش پایایی با روش محاسبه ضریب هولستی مسجل می‌گردد.

یافته‌ها

پس از انجام هر مصاحبه، متن مکتوب شده مصاحبه در نرم افزار مکس کیو دی ای وارد شده است. سپس کد گذاری بر روی متن مصاحبه‌ها طبق روش داده بنیاد در مراحل سه گانه کد گذاری باز، کد گذاری محوری و کد گذاری گزینشی (انتخابی) طبق آنچه در بخش قبل توضیح داده شد صورت گرفته است.

در تحقیق حاضر پدیده، "خروج کارآفرینانه" به‌عنوان پدیده اصلی تحقیق مشخص شده است. پس از تعیین پدیده اصلی، نوبت به ربط دادن سایر مقوله‌ها به این مقوله می‌رسد. این کار با به‌کارگیری یک مدل پارادایمی طبق شکل زیر شامل علل، پدیده، زمینه، راهبردها و پیامدها انجام می‌شود. به‌اعتقاد (کوربین و استراوس، ۱، ۲۰۱۵)، کاربرد این مدل پژوهشگر را قادر می‌کند تا درباره داده‌ها به‌طور منظم بیندیشد و آن‌ها را به هم مرتبط کند.

^۱ Corbin & Strauss

آنها می‌تواند فرایند خروج کارآفرین را تسهیل نماید و حصول موفقیت در پیاده‌سازی برنامه خروج و اجرای استراتژی خروج را تضمین نماید.

عوامل مداخله‌گر (عوامل تأثیرگذار بر انتخاب استراتژی‌های خروج کارآفرینانه)

شرایط مداخله‌گر به شرایط عامی قلمداد می‌شود که بر راهبردها اثر می‌گذارد (کوربین و استراوس، ۲۰۱۵). در فرایند انتخاب استراتژی مناسب و در مرحله ایجاد زمینه خروج و اجرای برنامه خروج باید به عواملی که می‌توانند بر اجرای برنامه و استراتژی انتخاب شده اثرگذار باشند توجه نمود زیرا این شرایط، اجرای راهبردها را تسهیل و تسریع کرده و یا به‌عنوان یک مانع، دچار تأخیر می‌نمایند. با توجه به داده‌های این پژوهش موارد ذیل را می‌توان در بخش عوامل مداخله‌گر دسته‌بندی نمود:

نگرش منفی نسبت به مقوله خروج، ترس از دست دادن دستاوردها و عدم حصول منافع، عدم توانایی در انتخاب استراتژی به دلیل شرایط متغیر کسب‌وکار، عدم تمایل به خروج به دلیل رابطه عاطفی و حس مادر فرزندی نسبت به شغل

راهبردها و استراتژی‌ها (استراتژی‌های مناسب خروج کارآفرین در شرکت‌های دانش‌بنیان و کسب‌وکارهای نوآور و عوامل به حداکثر رساندن بازده خروج برای کارآفرین و سازمان)

راهبردها به‌عنوان فعالیت‌هایی برای کنترل و مدیریت پدیده محوری تحت شرایط محیطی موجود شناخته شده است (کوربین و استراوس، ۲۰۱۵). در این پژوهش عوامل راهبردی کنترل‌کننده خروج کارآفرینانه تحت دو عنوان یعنی استراتژی‌های مناسب برای خروج کارآفرینانه و همچنین عوامل لازم برای به حداکثر رساندن بازده خروج در بخش استراتژی‌های خروج کارآفرینانه دسته‌بندی شده‌اند:

از : شرایط فردی و تصمیم شخصی فرد به خروج، شرایط سازمانی مؤثر بر خروج، بازنشستگی کارآفرین

شرایط زمینه‌ای (پیش‌نیازها و اقدامات زمینه‌ساز یک خروج کارآفرینانه موفق در کسب‌وکارهای دانش‌بنیان)

شرایط زمینه‌ای به شرایط خاصی از ویژگی‌ها که بر تدوین و اجرای راهبردها تأثیر می‌گذارند، اطلاق می‌شود (کوربین و استراوس، ۲۰۱۵). در این بخش پیش‌نیازها و اقدامات زمینه‌ساز خروج قرار می‌گیرند. تلاش‌های آماده‌سازی پیش از خروج، یک عامل حیاتی در جهت‌دهی به فرآیند پیچیده و غیرقابل پیش‌بینی خروج است. این فعالیت‌ها کارآفرین را قادر می‌سازد تا ریسک‌ها و نتایج مرتبط با فرایند خروج را مدیریت کند، راه‌هایی برای افزایش ارزش کسب‌وکار خود قبل از خروج بیابد و برنامه‌هایی برای انتقال ثروت، جانشینی کسب‌وکار، تداوم مأموریت و پایداری کسب‌وکار و زندگی پس از خروج تدوین کند (موریس و همکاران، ۲۰۲۰). کدهای استخراجی از مصاحبه‌ها که به این شرایط مرتبط می‌باشند عبارت‌اند از: بلوغ سازمانی، تغییر در سبک مدیریت سازمان و تفویض اختیار، کاهش وابستگی فردی در سازمان، ایجاد سیستم مدیریت دانش، ایجاد شرایط تولید محصولات نوآور به‌صورت پیوسته، افزایش تعلق سازمانی در کارمندان حرفه‌ای، حرکت به سمت ساختار رسمی با حفظ پویایی در سازمان، سیستم سازی و طراحی سیستماتیک فعالیت‌ها، برنامه‌ریزی و آمادگی برای خروج، جانشین پروری و جذب افراد توانمند

اقدامات زمینه‌ساز خروج، اقداماتی است که پیش از ورود به مرحله خروج باید توسط کارآفرین و سازمان به انجام برسند. این اقدامات مستقیماً با برنامه و استراتژی انتخاب شده برای خروج مرتبط بوده و کیفیت انجام آنها خروج کارآفرین را تحت تأثیر خود قرار می‌دهند. همچنین پیش‌نیازهای خروج کارآفرینانه، شرایطی هستند که ایجاد

سازمان دانش محور، برنامه ریزی با آینده نگری برای سازمان، تعیین ارزش سازمان با در نظر گرفتن سرمایه های غیرمادی، دیدگاه بلندمدت نسبت به سرمایه گذاری و کسب و کار، ایجاد سبب مناسب از سرمایه گذاری های مختلف

تأثیرات و پیامدها (پیامدها و تأثیرات خروج کارآفرینانه برای شخص کارآفرین و سازمان)

پیامدها، خروجی های ناشی از به کارگیری راهکارها و استراتژی ها می باشد (کوربین و استراوس، ۲۰۱۵). پیامدها و تأثیرات خروج کارآفرین از کسب و کار، در سه بخش یعنی تأثیرات و پیامدها برای شخص، برای سازمان و برای جامعه قابل دسته بندی می باشد. همچنین هر دسته از پیامدها در دو جنبه پیامدهای مثبت و منفی قابل تقسیم بندی است. نکته دیگر وابستگی تأثیرات خروج به شرایط کارآفرین و کسب و کار می باشد. بنابراین مقوله های استخراجی زیرمجموعه این بخش عبارت اند از:

پیامدها و تأثیرات خروج کارآفرینانه بر شخص کارآفرین

حاصل جمع بندی مقوله های اظهار شده در مصاحبه ها برای پیامدها و تأثیرات خروج کارآفرینانه بر شخص کارآفرین شامل موارد ذیل می باشد:

تأثیرات و پیامدهای مثبت برای کارآفرین از جمله: تأثیرات مثبت رفاهی و مالی برای کارآفرین، آسایش و راحتی ذهنی کارآفرین

تأثیرات و پیامدهای منفی برای کارآفرین شامل: تأثیرات منفی روحی و روانی خروج بر روی کارآفرین، لطمه های شدید عاطفی

پیامدها و تأثیرات خروج کارآفرینانه بر سازمان

حاصل جمع بندی مقوله های اظهار شده در مصاحبه ها برای پیامدها و تأثیرات خروج کارآفرینانه بر سازمان شامل موارد ذیل می باشد:

استراتژی های مناسب برای خروج کارآفرینانه:

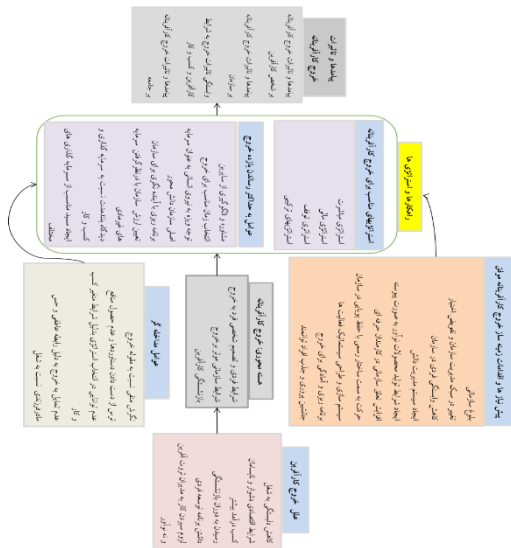
در برنامه ریزی برای خروج کارآفرینانه مهم ترین عامل انتخاب استراتژی مناسب برای خروج با توجه به شرایط کارآفرین و کسب و کار می باشد. استراتژی مناسب برای خروج، استراتژی است که بنا به شرایط، برای مالک کسب و کار به طور توأم حداکثر رفاه مالی و رفاه ذهنی را فراهم آورد (آلترمن و همکاران، ۲۰۲۰). با توجه به اینکه هر کارآفرین و کسب و کار وی شرایط و ویژگی های خاص خود را دارا می باشد لذا کارآفرین باید در مرحله برنامه ریزی برای خروج با تحلیل شرایط شخصی خود و سازمان و با در نظر گرفتن اهداف شخصی و اهداف سازمان، استراتژی خروجی را برگزیند که ضمن ایجاد حداکثر بازده خروج برای وی، اجرای برنامه های آتی کسب و کار را نیز بدون بروز خلل ممکن نماید. در مصاحبه های صورت گرفته در این پژوهش و مقوله های استخراجی از آن موارد ذیل به عنوان استراتژی های خروج کارآفرینانه مطرح شده است: استراتژی مباشرت، استراتژی مالی، استراتژی توقف، استراتژی های ترکیبی

عوامل لازم برای به حداکثر رساندن بازده

در کنار انتخاب استراتژی مناسب، توجه به برخی از موارد می تواند در افزایش بازده مورد انتظار در فرایند خروج کارآفرین مؤثر باشد. در این پژوهش در مصاحبه های صورت گرفته با کارآفرینان پس از بررسی استراتژی مناسب برای خروج از دیدگاه آنان، در خصوص عواملی که می تواند بالاترین بازده مالی و یا حداکثر رفاه ذهنی را برای کارآفرین ایجاد نماید و همچنین تداوم رشد و بقای سازمان پس از خروج را تضمین نماید سؤال گردیده است، لذا موارد ذیل حاصل جمع بندی مقوله های استخراجی در این خصوص می باشد:

مشاوره و الگو گیری از سایرین، انتخاب زمان مناسب برای خروج، توجه ویژه به نیروی انسانی به عنوان سرمایه اصلی

وابسته می‌باشد: شرایط فردی و شخصیت کارآفرین، حوزه و زمینه فعالیت سازمان، شرایط سازمان به لحاظ میزان رشد و سودآوری، وضعیت رقابت و رقبای سازمان نهایتاً کدهای مفهومی دسته‌بندی شده، مدل نهایی را طبق آنچه در شکل ۲ مشاهده می‌شود می‌سازند:

شکل ۲- مدل خروج کارآفرینانه در شرکت‌های دانش بنیان

بحث

یافته ها و نتایج این پژوهش اعم از مدل استخراج شده و مفاهیم مطرح شده در قالب اجزاء آن پدیدآورنده یک دید جامع نسبت به پدیده خروج کارآفرینانه در کسب و کارهای دانش بنیان می باشند از آنجاکه تمرکز بسیاری از پژوهش‌های صورت گرفته در سال‌های اخیر در حوزه خروج کارآفرینانه بر عوامل مؤثر بر خروج می‌باشد، توجه به علل مطرح شده در ادبیات گذشته این حوزه می‌تواند به خوبی مکمل موارد مطرح شده در این پژوهش در این خصوص باشد. برای مقایسه عوامل علی مطرح شده در این پژوهش با عوامل علی ذکر شده در پیشینه پژوهش، عوامل علی مطرح شده در این پژوهش در کنار نتایج پژوهش‌های مورد مطالعه گذشته در جدول زیر جمع آوری شده است.

جدول ۵- عوامل علی مطرح شده برای خروج کارآفرینانه

تأثیرات و پیامدهای مثبت خروج برای سازمان شامل: باز شدن فضا برای بروز استعدادها و به کارگیری مدیران توانمند، ایجاد نظم و ساختار در سازمان، پویایی بیشتر سازمان، رهایی از مدیریت مالکان کسب و کار، حرکت به سمت حاکمیت شرکتی با خروج کارآفرین

تأثیرات و پیامدهای منفی خروج برای سازمان از جمله: بروز اختلال و شکست در روند فعالیت‌ها با عدم زمینه‌سازی مناسب، تأثیرات منفی عدم حضور کارآفرین بر روحیه و روند کار اعضای تیم، کاهش دارایی‌های معنوی، تجارب و دانش ضمنی سازمان، از دست دادن نیروی متخصص در حوزه تخصصی مورد نیاز

پیامدها و تأثیرات خروج کارآفرینانه برای جامعه

حاصل جمع‌بندی مقوله‌های اظهارشده در مصاحبه‌ها برای پیامدها و تأثیرات خروج کارآفرینانه در بعد کلان (جامعه) شامل موارد ذیل می‌باشد:

تأثیرات و پیامدهای مثبت خروج کارآفرینانه برای جامعه: توسعه پایدار اقتصادی و اجتماعی در صورت ایجاد حاکمیت شرکتی، استفاده تجارب کارآفرینان برای مشاوره و کوچ در مراکز رشد و پارک‌ها

تأثیرات و پیامدهای منفی خروج کارآفرینانه برای جامعه: تعدیل نیرو و افزایش بیکاری در صورت عدم ادامه روند قبلی سازمان، کاهش تولید ملی در صورت بروز آثار منفی برای سازمان

وابستگی تأثیرات خروج به شرایط کارآفرین و کسب و کار

یکی از نتایج پژوهش، وابستگی تأثیرات خروج به شرایط کارآفرین و کسب و کار می‌باشد. به عبارت دیگر می‌توان گفت نتایج و آثار حاصل از خروج وابستگی مستقیمی به شرایط کسب و کار و شرایط شخصی کارآفرین دارد. چنانچه در مصاحبه‌ها مطرح شده است، تأثیرات خروج به این موارد

و شرایط فردی و سازمانی مؤثر بر پدیده خروج در پژوهش‌های بسیاری از جمله اچ موریس و همکاران (۲۰۲۰)، فیلو و همکاران (۲۰۱۷)، دتینه و ونبرگ (۲۰۱۶)، آلدریچ (۲۰۱۵)، دتینه (۲۰۱۰)، رستگار و همکاران (۱۳۹۸) دیده می‌شود.

در مقایسه نتایج حاصل از پژوهش در خصوص پیش نیازها و اقدامات زمینه‌ساز خروج کارآفرینانه، با نتایج پژوهش‌های پیشین، با توجه به فقدان توجه به پیش نیازها و اقدامات زمینه‌ساز خروج کارآفرینانه در پژوهش‌های گذشته، می‌توان گفت نتایج این پژوهش در بخش عوامل زمینه‌ای جدید هستند و از این جهت این پژوهش می‌تواند به گسترش ادبیات این حوزه کمک نماید.

جدول ۶- پیش نیازها و اقدامات زمینه‌ساز خروج کارآفرینانه

پژوهش	پیش نیازها و اقدامات زمینه‌ساز خروج کارآفرینانه
پژوهش حاضر	بلوغ سازمانی، تغییر در سبک مدیریت سازمان و تفویض اختیار، کاهش وابستگی فردی در سازمان، ایجاد سیستم مدیریت دانش، ایجاد شرایط تولید محصولات نوآور به صورت پیوسته، افزایش تعلق سازمانی در کارمندان حرفه‌ای، حرکت به سمت ساختار رسمی با حفظ پویایی در سازمان، سیستم سازی و طراحی سیستماتیک فعالیت‌ها، برنامه‌ریزی و آمادگی برای خروج، جانشین پروری و جذب افراد توانمند
سایر پژوهش‌ها	---

در برخی پژوهش‌های صورت گرفته در سال‌های اخیر در حوزه خروج کارآفرینانه به عواملی که نقش مداخله‌گر و تأثیرگذار بر فرایند خروج و استراتژی‌های انتخابی کارآفرینان را دارا می‌باشد پرداخته شده است، توجه به این عوامل می‌تواند مکمل موارد مطرح شده در بخش عوامل مداخله‌گر از این پژوهش باشد. برای مقایسه عوامل مداخله‌گر مطرح شده در این پژوهش با عوامل مداخله‌گر ذکر شده در پیشینه پژوهش، عوامل مداخله‌گر مطرح شده در پژوهش‌های مورد مطالعه گذشته و عواملی که در این پژوهش مطرح گردیده اند در جدول زیر ذکر شده اند.

پژوهش	عوامل علی مطرح شده
پژوهش حاضر	کاهش دلبستگی به شغل، شرایط اقتصادی دشوار و نابسامان، کسب درآمد بیشتر، رسیدن به دوران بازنشستگی، داشتن برنامه توسعه فردی، لزوم سپردن کار به مدیران ثروت آفرین و نه نوآور
ماتیو پائولی (۲۰۱۹)	انگیزه‌های روانی و عاطفی، افزایش سن و بازنشستگی، رفاه ضعیف و فقدان پاداش‌های مالی
پاراستوتی و همکاران (۲۰۱۶)	مشکلات با تقاضا و فروش کم، رقابت بسیار قوی، پیگیری مشاغل/فعالیت جذاب‌تر و عدم برآورده کردن انتظارات.
پارسا نژاد و شاه‌چراغ (۱۴۰۰)	بررسی و ذکر برخی عوامل خروج از پژوهش‌های پیشین (طبق جدول ۱-۲) و تأکید بر متفاوت بودن دلایل خروج در مراحل مختلف رشد سازمان
صادقی و همکاران (۱۳۹۹)	عوامل فردی، عوامل مربوط به سرمایه‌گذار، ویژگی‌های شرکت، عوامل مربوط به عملکرد شرکت سرمایه پذیر، مشکلات مدیریت و اداره کسب‌وکار، شرایط عاطفی، شرایط نامساعد محیطی و قانونی برای کسب‌وکار، شناسایی فرصت‌های بهتر کسب‌وکار، مشکلات مالی، مشکلات شراکت، شاخص برآورد نکردن چشم‌انداز مثبت و شاخص ویژگی‌های جمعیت شناختی
رستگار و همکاران (۱۳۹۸)	روحیه کارآفرینانه، فضای کسب‌وکار، آموزش، تجربه بین‌المللی، تجربه مدیریت، تعاملات اجتماعی، برندسازی فردی، شراکت، وطن‌پرستی، ترس از شکست، نیاز مالی، توان رقابت و برآورد چشم‌انداز مثبت
غلامی و جزنی (۱۳۹۷)	روحیه کارآفرینانه و به تبع آن توانایی‌های فردی کارآفرین برای تشخیص فرصت، تعاملات اجتماعی کارآفرین، رقبا، مقوله برند شخصی کارآفرینان
نوری و همکاران (۱۳۹۵)	شرایط نامساعد محیطی و قانونی برای کسب‌وکار، شناسایی فرصت‌های بهتر کسب‌وکار، مشکلات مالی، شرایط عاطفی، برآورد نکردن چشم‌انداز مناسب، مشکلات مدیریتی و اداره کسب‌وکار و مشکلات شراکت

در خصوص نتایج حاصل از پژوهش در بخش پدیده محوری، موارد مطرح شده در این پژوهش با مفاهیم ارائه شده در پژوهش‌های پیشین هماهنگ می‌باشد. مفهوم خروج کارآفرینانه و بررسی آن در ارتباط با بازنشستگی کارآفرینان

مجموعه‌ای که با آن پیوندهای عمیق عاطفی دارد همچنان برقرار باقی‌مانده و به لحاظ جایگاه و موقعیت اجتماعی نیز برای کارآفرین مناسب‌تر است و همان‌گونه که در ادبیات پیشین پژوهش هم آمده است این استراتژی بیشترین رفاه ذهنی را برای کارآفرین به همراه دارد. از طرفی این نوع استراتژی برای سازمان‌های دانش‌بنیان نیز می‌تواند جذاب‌تر از بقیه باشد زیرا سرمایه‌های معنوی و تجارب و دانش ضمنی که از طریق کارآفرین در سال‌های متمادی ایجاد شده و در اختیار سازمان قرار گرفته است با مباشرت و همراهی کارآفرین با سازمان همچنان حفظ می‌گردد. پس از استراتژی‌های مباشرت، استراتژی خروج مالی نیز فراوانی مناسبی را به خود اختصاص داده است. کارآفرینانی که این نوع استراتژی را انتخاب نموده‌اند عمدتاً بر خروج از طریق فروش امتیاز شرکت و یا عرضه و فروش سهام در سازمان‌های بزرگ‌تر نظر داشته‌اند. با توجه به دوره محدود عمر هر فناوری و چرخه عمر محصولات دانش‌بنیان، استراتژی مبتنی بر توقف کسب‌وکار نیز مورد انتخاب برخی از کارآفرینان بوده است. این کارآفرینان بر توقف کسب‌وکار و محصول قبلی و نوآوری اساسی در کسب‌وکار و ارائه محصول جدید و یا سرمایه‌گذاری مجدد در حوزه‌ای جدید تأکید داشته‌اند. یکی از مواردی که در این پژوهش توسط کارآفرینان مورد مصاحبه مطرح گردید و به لحاظ سوابق پژوهش‌های گذشته جدید می‌باشد تمایل کارآفرینان به استفاده هم‌زمان از استراتژی‌های مالی و مباشرتی می‌باشد. با توجه به اینکه در سازمان‌های دانش‌بنیان رشد یافته ایجاد شرکت‌های اسپین-آف (شرکت‌های منشعب شده از دل سازمان اصلی) برای چرخه کارآفرینی مجدد و ادامه رشد سازمان یکی از راهکارهای جذاب و مورد توجه کارآفرینان است و همچنین در سال‌های اخیر ایجاد هولدینگ‌های فناوری با رهبری کارآفرینان توانمند و با سابقه مدنظر قرار گرفته است، فروش و انتقال بخشی از سهام شرکت‌های اسپین‌آف و یا سازمان اصلی به افراد مؤثر سازمان و جذب شرکای توانمند و

جدول ۷- عوامل مداخله‌گر مطرح شده برای خروج کارآفرینانه

پژوهش	عوامل مداخله‌گر مطرح شده
پژوهش حاضر	نگرش منفی نسبت به مقوله خروج، ترس از دست دادن دستاوردها و عدم حصول منافع، عدم توانایی در انتخاب استراتژی به دلیل شرایط متغیر کسب‌وکار، عدم تمایل به خروج به دلیل رابطه عاطفی و حس مادر فرزندی نسبت به شغل
ساشا هوهن و همکاران (۲۰۲۱)	بررسی استراتژی‌های انتخابی کارآفرینان بر اساس میزان وابستگی عاطفی آن‌ها به سازمان و سطح ریسک‌پذیری آن‌ها و نوع ثروت درک شده (مالی/اجتماعی-عاطفی)
آلترمن و همکاران (۲۰۲۰)	بررسی خروج و استراتژی‌ها و نتایج آن با توجه به شرایط مؤثر در سه سطح فردی (مثلاً مالکیت روانی)، سطح رابطه‌ای (مثلاً تضاد خانوادگی مرتبط با تجارت و جانشین بالقوه) و سطح شرکت (مثلاً ارزش مالی کسب‌وکار و حضور شریک تجاری)
ماتیو پائولی (۲۰۱۹)	بررسی ارتباط انگیزه‌های زمانی، سن و عوامل مدیریتی، رفاه و پاداش‌های مالی با انواع راههای خروجی خاص کارآفرینان
دیتنه و همکاران (۲۰۱۵)	بررسی نقش عواملی مانند نوآوری و ساختار تصمیم‌گیری، انگیزه پاداش بیرونی و اندازه تیم مؤسس و انگیزه استقلال و تعداد کارمندان بر انتخاب استراتژی‌های مختلف توسط کارآفرینان
فاضل یزدی و بن شمس (۱۳۹۹)	بررسی ویژگی‌هایی مانند سن، تحصیلات، سطح آموزش، حوزه فعالیت و ... بر انتخاب استراتژی خروج کارآفرینانه

در مبحث استراتژی‌های مطرح شده، استراتژی مباشرت مجموعه استراتژی‌هایی است که شامل جانشینی یکی از اعضاء خانواده و یا یکی از اعضای سازمان و یا یکی از شرکا به جای فرد کارآفرین می‌گردد و عملاً کارآفرین از امور اجرایی کناره‌گیری کرده و در نقش هیات مدیره، مشاور و یا مربی برای مدیران یا واحد R&D ایفای نقش می‌نماید. این استراتژی در بین کارآفرینان شرکت‌های دانش‌بنیان مورد مصاحبه محبوب‌ترین استراتژی و دارای بیشترین فراوانی انتخاب می‌باشد. زیرا در این حالت ارتباط کارآفرین با

پژوهش آلترمن و همکاران (۲۰۲۰) با در نظر گرفتن دو جنبه رفاه مالی و رفاه ذهنی برای کارآفرینان به عنوان نتایج حاصل از خروج، استراتژی مناسب برای خروج را استراتژی ای می داند که بنا به شرایط، برای مالک کسب و کار به طور توأم حداکثر رفاه مالی و رفاه ذهنی را فراهم آورد. با توجه به عدم توجه چندان پژوهش‌های پیشین به عوامل افزایش دهنده بازده خروج و فقدان نتایج بارز در این خصوص، موارد ذکر شده در بخش یافته‌ها نحت عنوان عوامل لازم برای به حداکثر رساندن بازده در این حوزه و ادبیات خروج کارآفرینانه جدید بوده و می‌تواند مهم و قابل توجه باشد.

جدول ۹ - عوامل افزایش دهنده بازده خروج کارآفرینانه

عوامل افزایش دهنده بازده خروج	پژوهش
مشاوره و الگو گیری از سایرین، انتخاب زمان مناسب برای خروج، توجه ویژه به نیروی انسانی به عنوان سرمایه اصلی سازمان دانش محور، برنامه‌ریزی با آینده‌نگری برای سازمان، تعیین ارزش سازمان با در نظر گرفتن سرمایه‌های غیرمادی، دیدگاه بلندمدت نسبت به سرمایه‌گذاری و کسب و کار، ایجاد سبد مناسب از سرمایه‌گذاری‌های مختلف	پژوهش حاضر
انتخاب استراتژی مناسب	آلترمن و همکاران (۲۰۲۰)

در این پژوهش پیامدهای خروج کارآفرینانه نیز با دید جامع نگرانه بررسی گردیده است، در برخی پژوهش‌های پیشین نیز به برخی از این پیامدها اشاره شده است که نمونه‌هایی از آن‌ها در جدول زیر جمع‌آوری شده است.

جدول ۱۰ - پیامدها و تأثیرات مطرح شده برای خروج کارآفرینانه

پیامدهای بررسی شده	پژوهش
پیامدها برای شخص کارآفرین، سازمان و جامعه و وابستگی تأثیرات خروج به شرایط کارآفرین و کسب و کار	پژوهش حاضر
بررسی پیامدهای خروج کارآفرین در دو بعد رفاه مالی و رفاه ذهنی	آلترمن و همکاران (۲۰۲۰)

قابل اعتماد می‌تواند ضمن ایجاد بازده مالی قابل قبول برای کارآفرینان، شرایط خروج آنان از امور اجرایی و مدیریتی خرد و ورود به حوزه مباشرت و رهبری کلان سازمان را فراهم آورد. جدول زیر برای ایجاد یک دید کلی از استراتژی‌های مطرح شده برای خروج کارآفرینانه در این پژوهش و پژوهش‌های پیشین تشکیل شده است:

جدول ۸ - استراتژی‌های مطرح شده برای خروج کارآفرینانه

پژوهش	استراتژی‌های مطرح شده
پژوهش حاضر	استراتژی مباشرت، استراتژی مالی، استراتژی توقف، استراتژی‌های ترکیبی
ساشا هوهن و همکاران (۲۰۲۱)	استراتژی خروج مباشرتی (یعنی جانشینی خانواده و خرید مدیریت) و استراتژی خروج حاصل از برداشت مالی (یعنی فروش شرکت)
آلترمن و همکاران (۲۰۲۰)	جانشینی خانواده، بازنشستگی از مدیریت با حفظ مالکیت، فروش کسب و کار و انحلال
اچ موریس و همکاران (۲۰۲۰)	استراتژی‌های خروج مالی مانند IPO (فروش سهام) و فروش کلی شرکت، استراتژی‌های خروج مبتنی بر مباشرت مانند جانشینی اعضای خانواده یا جانشینی یک کارمند، استراتژی‌های خروج مبتنی بر توقف مانند بستن و انحلال کسب و کار
دیتنه و همکاران (۲۰۱۵)	استراتژی‌های برداشت مالی، استراتژی‌های مباشرتی، توقف داوطلبانه (انحلال یک سرمایه‌گذاری)
رستگار و همکاران (۱۳۹۸)	استراتژی بهره‌برداری مالی: از جمله عرضه عمومی، کسب مالکیت توسط شرکت مستقل دیگر و فروش به شرکت‌های رقیب، استراتژی مباشرت: از جمله انتقال خانوادگی و فروش به مدیریت و کارمندان، استراتژی پایان داوطلبانه: از جمله انحلال یا ترک کسب و کار
غلامی و جزنی (۱۳۹۷)	برداشت مالی یا اکتساب به وسیله شرکتی دیگر، استراتژی‌های نظارت مثل جانشینی خانوادگی، خرید سهام دیگر سهام‌داران، یا فروش به یک شخص دیگر، استراتژی‌های خروج داوطلبانه مثل تسویه حساب و توقف ادامه فعالیت

در پژوهش‌های گذشته برای رسیدن به بازده خروج مطلوب، انتخاب استراتژی مناسب توصیه شده است. چنانچه در

کسب و کارهای دانش بنیان و نوآور، بررسی تأثیرات خروج کارآفرینانه بر شخص کارآفرین و همچنین سازمان پس از وی، پاسخگویی نیاز کارآفرینان و پژوهشگران این حوزه خواهد بود.

محدودیت‌های تحقیق

مصاحبه‌های انجام گرفته در این پژوهش با کارآفرینان شرکت‌های دانش بنیان مستقر در شهرک علمی تحقیقاتی اصفهان به انجام رسیده است. با توجه به تنوع موضوع فعالیت شرکت‌ها و تنوع مشخصات افراد مورد مصاحبه این جامعه آماری تا حد زیادی می‌تواند معرف جامعه کارآفرینی دانش بنیان کشور باشد ولی با در نظر گرفتن فرهنگ کار و ارزش‌ها در نقاط جغرافیایی مختلف ممکن است که در فرهنگ‌های دیگر با توجه به فرهنگ کار و نظام ارزشی متفاوت پارامترهای دیگری نیز قابل لحاظ باشد. از این رو تعمیم به فرهنگ‌های دیگر با احتیاط انجام گیرد.

از افراد مورد مصاحبه تنها دو نفر از کارآفرینان دارای کسب و کار خانوادگی بوده‌اند. با توجه به وجود شرایط خاص جانشینی کارآفرینان و مدیران در کسب و کارهای خانوادگی نتایج این پژوهش در مورد کسب و کارهای خانوادگی باید با دقت بیشتری مورد بررسی قرار گیرد.

پیشنهادات کاربردی

در طراحی این پژوهش و اجرای آن در کنار پیشبرد اهداف نظری پژوهش سعی بر این بوده است که نتایج حاصل از این پژوهش مستقیماً برای کارآفرینان و کسب و کارهای دانش بنیان کاربردی و قابل استفاده باشد. لذا در ذیل برخی پیشنهادات کاربردی حاصل از این پژوهش ارائه گردیده است:

همان گونه که در ادبیات پیشین این پژوهش مطرح شده است که داشتن برنامه و راهبرد خروج یکی از وجوه متمایزکننده کارآفرینان موفق و ناموفق است (دکر، ملویت، ۲۰۰۷) و در

پژوهش	پیامدهای بررسی شده
استرز و همکاران (۲۰۱۸)	بررسی نتایج حاصل از خروج کارآفرینان در ۴ بعد: منافع مالی شخصی، شهرت شخصی، مزایای کارکنان، و تداوم مأموریت شرکت
فیلو و همکاران (۲۰۱۷)	بررسی مرگ و میر سازمان‌ها در مراحل مختلف چرخه عمر آن‌ها و همچنین در شرایط خروج کارآفرین
دینه و همکاران (۲۰۱۵)	بررسی تأثیر استراتژی‌های خروج اولیه (از پیش تعریف شده) بر تصمیمات و رفتارهای بعدی کارآفرینان

نتیجه گیری

از ویژگی‌های نتایج این پژوهش و مدل استخراج شده، ایجاد یک دید کلی و جامع نسبت به مقوله خروج کارآفرینانه در شرکت‌های دانش بنیان و نوآور می‌باشد. این ویژگی در پژوهش‌های گذشته مشاهده نمی‌گردد. همچنین در مقایسه نتایج این پژوهش با پیشینه ادبیات و پژوهش‌های موجود در این حوزه، مشاهده می‌گردد که نتایج حاصل در برخی از بخش‌ها مانند پیش‌نیازها و اقدامات زمینه‌ساز، استراتژی‌ها و عوامل افزایش دهنده بازده خروج، مفاهیم جدیدی بوده و می‌تواند به گسترش ادبیات حوزه خروج کارآفرینانه کمک نماید

با توجه به بالا بودن سطح وابستگی به شخص کارآفرین در کسب و کارهای دانش بنیان و نوآور و با توجه به وجود امکان رشد و ایجاد ارزش افزوده بالا در این گونه کسب و کارها، برنامه‌ریزی و اتخاذ استراتژی خروج مناسب برای دستیابی به بالاترین بازده حاصل از خروج برای کارآفرین (به لحاظ روانی و مالی) و همچنین توجه به عوامل زمینه‌ساز ادامه حیات و رشد سازمان بسیار حائز اهمیت است. لذا نتایج این پژوهش در مورد استراتژی‌های مناسب خروج برای کارآفرینان کسب و کارهای دانش بنیان و نوآور، شناسایی عوامل لازم برای به حداکثر رساندن بازده خروج برای شخص کارآفرین و همچنین ایجاد شرایط ادامه رشد و بقاء سازمان، تعیین پیش‌نیازها و اقدامات زمینه‌ساز خروج کارآفرینانه موفق در

هستند لازم و ضروری است. لذا توجه کارآفرینان به هریک از این موارد و شناخت نسبت به ضرورت پرداختن به هریک از آنها در دوره خاصی از چرخه عمر سازمان بسیار حائز اهمیت می‌باشد.

پیشنهاد برای پژوهش‌های آتی

برای پژوهشگران علاقه‌مند به کار در مباحث نوین مرتبط با کارآفرینی، همچنان خروج کارآفرینانه می‌تواند یکی از موضوعات جذاب و مورد بحث باشد، در پژوهش‌های آتی مباحثی مانند مدل مناسب برای خروج کارآفرینانه در صنایع خاص، چالش‌های اجرای برنامه خروج کارآفرینانه، خروج کارآفرینانه در شرکت‌های دارای کارآفرینان گروهی و چند شریکه، خروج کارآفرینانه در کسب و کارهای خانوادگی، بررسی جنسیت کارآفرین در عوامل مؤثر بر خروج و انتخاب استراتژی خروج می‌تواند مورد بررسی قرار گیرد. در خصوص این پژوهش، از آنجا که مدل پیشنهادی این پژوهش حاصل از یک رویکرد کیفی می‌باشد سنجش اعتبار این مدل به وسیله روش‌های کمی نیز می‌تواند به عنوان مکمل این پژوهش مورد توجه قرار گیرد. همچنین رتبه‌بندی استراتژی‌های خروج، پیش‌نیازها و عوامل زمینه‌ساز خروج موفق نیز می‌تواند به روش‌های کمی مورد سنجش واقع گردد. همچنین انجام پژوهش‌های تکمیلی در خصوص بررسی استراتژی‌های ترکیبی که در این پژوهش مطرح گردید و همچنین بررسی ویژگی‌ها و شرایط جانشینان کارآفرین خروج یافته نیز می‌تواند در بسط ادبیات پژوهش در این حوزه موثر واقع شود.

این پژوهش نیز در مصاحبه با کارآفرینان و مدل نهایی بر داشتن برنامه خروج تأکید گردید لذا پیشنهاد می‌گردد در فرایند ارزیابی شرکت‌های دانش‌بنیان و یا ارزیابی استارت-آپ‌ها در زمان پذیرش در مراکز رشد و پارک‌های علم و فناوری، تهیه و ارائه برنامه خروج کارآفرین از الزامات ارزیابی و اسناد مورد درخواست باشد. این امر باعث آشنایی با مقوله خروج و توجه بیشتر کارآفرینان به آن در ابتدای چرخه عمر کسب و کار می‌گردد.

قطعاً برنامه‌ریزی صحیح برای خروج کارآفرینانه نیازمند آموزش کارآفرینان در این خصوص می‌باشد. لذا لازم است مراکز رشد پرداختن به مقوله خروج کارآفرینانه و آشنایی کارآفرینان با استراتژی‌ها، پیش‌نیازها و عوامل موفقیت در آن را در دوره‌ها و سرفصل‌های مدون به کارآفرینان آموزش دهند.

همچنین با توجه به تجارب کارآفرینان با سابقه و خروج یافته از سازمان‌ها، ایجاد سازوکار لازم برای بهره‌مندی کارآفرینان جوان از آنان با به کارگیری کارآفرینان با سابقه در نقش مشاور، متور و کوچ در مراکز رشد و پارک‌های علم و فناوری می‌تواند بسیار مؤثر و راهگشا باشد. ضمن آنکه این امر در ایجاد رفاه ذهنی کارآفرینان خروج یافته و کمک به حفظ جایگاه و منزلت اجتماعی ایشان کمک شایانی خواهد نمود.

طبق نتایج این پژوهش پرداختن به مواردی مانند جانشین پروری، سیستم سازی و سازمان‌دهی رسمی، مستندسازی فرایندها و فرایند محوری، پرداختن به رشد سرمایه‌های انسانی و ایجاد تعلق در آنها، بروز رسانی دانش کارآفرینان و آموزش کارآفرینان برای تغییر نقش کارآفرینان به مدیران توانمند و یا استخدام مدیران حرفه‌ای و جذب شرکای توانمند، مدیریت دانش، ایجاد ساختار مناسب و مدون در حوزه R&D و خلاقیت و نوآوری در شرکت‌های دانش‌بنیان و فراتر از آن در همه سازمان‌هایی که برای بقا در مدت زمان فراتر از دوره عمر کاری کارآفرین خود در تلاش

منابع

نوری، پ.، و احمدی کافشانی، ع.، و طالبی، ک.، ۱۳۹۵، شناسایی عوامل خروج کارآفرینان ایرانی: رویکرد روایتی. توسعه کارآفرینی، ۹(۱)، ۱۵۹-۱۷۵.

Aldrich, Howard E. ۲۰۱۵. Perpetually on the eve of destruction? Understanding exits in capitalist societies at multiple levels of analysis. In *Research Handbook of Entrepreneurial Exit*, ed. Dawn R. De-Tienne, Karl Wennberg, ۱۱-۴۱. Cheltenham: Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781782546979>

Cheltenham: Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781782546979>

۹,۰۰۰۰۹

Alterman, V., Froidevaux, A., Fasbender, U., & Xie, J. (۲۰۲۰). A Conceptual Model of Small Business Owners' Unique Retirement Decisions: Multilevel Antecedents and Retirement Adjustment Consequences. *Work, Aging and Retirement*, ۶(۳), ۱۴۶-۱۵۲. doi:10.1093/workar/waaa010

Corbin, J., & Strauss, A. (۲۰۱۵). *Basics of Qualitative Research Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory* (Fourth ed.). SAGE Publications Inc

DeTienne, D.R. & Chirico, F. (۲۰۱۳). Exit strategies in family firms: How socio-emotional wealth drives the threshold of performance. *Entrepreneurship Theory and Practice*, ۳۷(۶), ۱۲۹۷-۱۳۱۸.

Decker, C., & Mellewigt, T. (۲۰۰۷). The Drivers and Implication of Business Divestiture-An Application and Extension of Prior Findings. *Economic Risk*.

DeTienne, D., & Wennberg, K. (۲۰۱۶). Studying exit from entrepreneurship: New directions and insights. *International Small Business Journal*, ۳۴(۲), ۱۵۱-۱۵۶. doi:10.1177/0266224215601202

پارسائزاد، محمدرضا و شاهچراغ، سید رشید، ۱۴۰۰، اولویت بندی دلایل خروج کارآفرینان از کسب و کار در مراحل رشد شرکت

خدمه، سمانه و فتاحی، حمیدرضا و دولت‌شاه، پیمان، ۱۳۹۵، بررسی عوامل تصمیم به خروج کارآفرینان در شرکت‌های دانش بنیان، چهارمین کنفرانس بین المللی پژوهش‌های کاربردی در مدیریت و حسابداری، تهران

رستگار، عبدالغنی و نورنژاد، زینب و محمدی، محدثه، ۱۳۹۸، خروج کارآفرینان: تغییر آگاهانه، سومین کنفرانس بین المللی تحولات نوین در مدیریت، اقتصاد و حسابداری، تهران

شفیعی، م.، ۱۳۹۲، تعهد سازمانی در شرکت‌های نوپای دانش بنیان؛ عامل انسجام تیم و بقای کسب و کار در محیط رقابتی. فصلنامه تخصصی پارکها و مراکز رشد، ۵۲-۴۴، ۳

صادقی، فریدون و الیاسی، مهدی و محمدی، مهدی و اشرفی، مجید، ۱۳۹۹، تعیین روابط ساختاری و رتبه بندی عوامل مؤثر بر خروج کارآفرینان در شرکت‌های دانش بنیان حوزه زیست فناوری

غلامی آواتی، رمضان و جزنی، جلال، ۱۳۹۷، خروج کارآفرینان و استراتژی‌های خروج، کنفرانس ملی اندیشه‌های نوین و خلاق در مدیریت، حسابداری مطالعات حقوقی و اجتماعی، ارومیه

فاضل یزدی، فرشید و بن شمس، پریسا، ۱۳۹۹، تأثیر ویژگی‌های کارآفرینان نوپا بر انتخاب استراتژی خروج کارآفرینان، چهارمین کنفرانس ملی کارآفرینی دانشگاه صنعتی شریف، تهران

Horizons, ۶۰(۵), ۵۸۷-
۵۹۵. doi:۱۰,۱۰۱۶/j.bushor.۲۰۱۷,۰۵,۰۰۲

Parastuty, Z., Breiteneker, R. J., Schwarz, E. J., & Harms, R. (۲۰۱۶). Exploring the Reasons and Ways to Exit: The Entrepreneur Perspective. *Contemporary Entrepreneurship*, ۱۵۹-۱۷۲. doi:۱۰,۱۰۰۷/۹۷۸-۳-۳۱۹-۲۸۱۳۴-۶_۱۰

Pauley, Matthew. (۲۰۱۸). The Impact of Wellbeing on Entrepreneurial Exits. Conference: Atlantic Schools of Business. At: Moncton

Ryan, G., and B. Powers (۲۰۱۲). "Small Business Transfer Decisions: What Really Matters? Evidence from Ireland and Scotland," *Iranian Journal of Management* ۳۱(۲), ۹۹-۱۲۵.

Soleimanof, S., M. Morris, and I. Syed (۲۰۱۴). "The Role of Retirement Intention in Entrepreneurial Exit," in *Handbook on Entrepreneurial Exit*. Eds. D. DeTienne and K. Wennberg. Cheltenham, UK: Edward Elgar.

Strese, S., Gebhard, P., Feierabend, D., & Brettel, M. (۲۰۱۸). Entrepreneurs' perceived exit performance: Conceptualization and scale development. *Journal of Business Venturing*, ۳۳(۳), ۳۵۱-
۳۷۰. doi:۱۰,۱۰۱۶/j.jbusvent.۲۰۱۸,۰۱,۰۰۵

Wang, M., Hensens, K., & van Solinge, H. (۲۰۱۱). Retirement adjustment: A review of theoretical and empirical advancements. *American Psychologist*, ۶۶, ۲۰۴-۲۱۳. doi:۱۰,۱۱۷۷/۰۱۴۹۲۰۶۳۰۹۳۴۷۹۵۷

Wennberg, K., ۲۰۰۸. Entrepreneurial exit. In: Dana, L.P. (Ed.), *Encyclopedia of Entrepreneurship*. Edward Elgar, Cheltenham, UK, pp. ۱۷۰-۱۷۷.

DeTienne, D. R., McKelvie, A., & Chandler, G. N. (۲۰۱۵). Making sense of entrepreneurial exit strategies: A typology and test. *Journal of Business Venturing*, ۳۰(۲), ۲۵۵-۲۷۲. doi:۱۰,۱۰۱۶/j.jbusvent.۲۰۱۴,۰۷,۰۰۷

DeTienne, D. R. (۲۰۱۰). Entrepreneurial exit as a critical component of the entrepreneurial process: Theoretical development. *Journal of Business Venturing*, ۲۵(۲), ۲۰۳-۲۱۵. doi:۱۰,۱۰۱۶/j.jbusvent.۲۰۰۸,۰۵,۰۰۴

Filho, E. E., Albuquerque, A. F., Nagano, M. S., Junior, L. A. P., & de Oliveira, J. (۲۰۱۷). Identifying SME mortality factors in the life cycle stages: an empirical approach of relevant factors for small business owner-managers in Brazil. *Journal of Global Entrepreneurship Research*, ۷(۱). doi:۱۰,۱۱۸۶/s۴۰۴۹۷-۰۱۷-۰۰۶۴-۴

Head, B. (۲۰۰۳). "Redefining business success: distinguishing between closure and failure", *Small Business Economics*, ۲۳(۱): ۵۱- ۶۱.

Hessels, (۲۰۱۱), Entrepreneurial Exit and Entrepreneurial Engagement, *Journal of evolutionary economics*, ۲۱(۳), ۴۴۷-۴۷۱.

Hohen, S., Schweizer, L. Entrepreneurs' Exit Strategy Intentions and Their Final Exit Paths. *Schmalenbach J Bus Res* ۷۳, ۴۴۳-۴۷۷ (۲۰۲۱). <https://doi.org/۱۰,۱۰۰۷/s۴۱۴۷۱-۰۲۱-۰۰۱۲۳-۷>.

Morris, M. H., Soleimanof, S., & White, R. J. (۲۰۱۸). Retirement of Entrepreneurs: Implications for Entrepreneurial Exit. *Journal of Small Business Management*. doi:۱۰,۱۱۱۱/jsbm.۱۲۴۷۶

Picken, J. C. (۲۰۱۷). From startup to scalable enterprise: Laying the foundation. *Business*

Wennberg, Karl. ۲۰۲۱. Exit. InWorld encyclopedia of entrepreneurship, ed. Léo-Paul Dana, ۲۷۴-۲۸۱. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
<https://doi.org/10.4337/9781839104145,00039>.

Wennberg, Karl, Johan Wiklund, Dawn R. DeTienne, and Melissa S. Cardon. ۲۰۱۰. Reconceptualizing entrepreneurial exit: divergent routes and their drivers. *Journal of Business Venturing*.
<https://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2009.01.001>.